

Streszczenie

Praca doktorska *Odessa w literaturze polskiej pierwszej połowy XIX wieku* jest analizą tekstów literackich polskich autorów, którzy w swojej twórczości (najczęściej podróżopisarskiej) pisali o swoich spotkaniach z Odessą. Odessa była w owym czasie miastem bardzo młodym, bo założonym w 1794 roku. Spoglądając na dzieje Odessy z horyzontu ponad dwóch stuleci, dostrzegamy różne etapy jej rozwoju: starożytne, turecko-tatarskie, potem dzieje miasta założonego przez Katarzynę Wielką, które trwa w państwie carów aż do rewolucji październikowej, następnie jest częścią Ukraińskiej SSR w ramach ZSRR, przeżywa katastrofę I i II wojny światowej, potem zaś staje się częścią niepodległej Ukrainy. To spojrzenie, co oczywiste, nie towarzyszyło ludziom, którzy w 1794 roku przybyli do miejsca, gdzie była twierdza Hadżibej, przemianowana na miasto, a zaraz po roku nazwana Odessą.

Materiałem badawczym są zatem teksty z pierwszej połowy XIX wieku pisane przez polskich autorów: Edwarda Raczyńskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Józefa Sękowskiego, Adama Mickiewicza, Karola Kaczkowskiego, Juliusza Słowackiego, Aleksandra Jełowickiego, Jana Sienkiewicza, Ignacego Hołowińskiego, Edmunda Chojeckiego i Józefa Ignacego Kraszewskiego. Prawie wszystkie teksty poddane analizie w niniejszej dysertacji zaliczają się do nurtu podróżopisarskiego. W tym kanonie nie mieści się oczywiście *Sofijówka* Stanisława Trembeckiego. Twórca odnosi się wprawdzie do Odessy, jednak nie czyni tego w kontekście wrażeń z podróży odbytej, lecz opisu ogrodu Potockich, położonego nieopodal Odessy w Tulczynie. Inne poetyckie wyobrażenie miasta znajdujemy również w *Sonetach odeskich* Adama Mickiewicza. Nie są to bowiem obrazy bezpośrednie tego miejsca. W sonetach Mickiewicz dotyka głębokich, wręcz intymnych sfer, właściwych kochankom i ich wzajemnym relacjom, a miasto i piękna okolica jest jedynie tłem dla tych doświadczeń i przeżyć.

Należy pamiętać o dosyć szerokim spektrum osób, które o Odessie pisały. Są tu bowiem pisarze, dworak, duchowni, lekarz, poeta-zesłaniec, naukowiec i ziemianin. Zróżnicowany jest również cel, dla którego do tego miasta przyjechali. Dla jednych był to cel podróży, a dla innych tylko tranzyt w drodze do Turcji, na Krym czy dalej do Ziemi Świętej. Dlatego też wszelka komparatystyka uwzględnia indywidualne właściwości a teksty zostały przeanalizowane przez pryzmat tych odrębności. Owa jednostkowość autora nadaje niewątpliwie każdemu z tekstów szczególny wymiar, wynikający z określonej wrażliwości autorskiej, predyspozycji umysłowych, erudycji i wiedzy o świecie. Interpretacja materiału badawczego pozwoliła na wykreślenie planu wielowarstwowej przestrzeni Odessy z różnorodnie rozłożo-

nymi akcentami. Tak konstruowany model miasta jest modelem subiektywnym, w którym ujawniły się zarówno przerysowania, jak i braki, wynikające z określonego postrzegania tego miasta przez poszczególnych autorów.

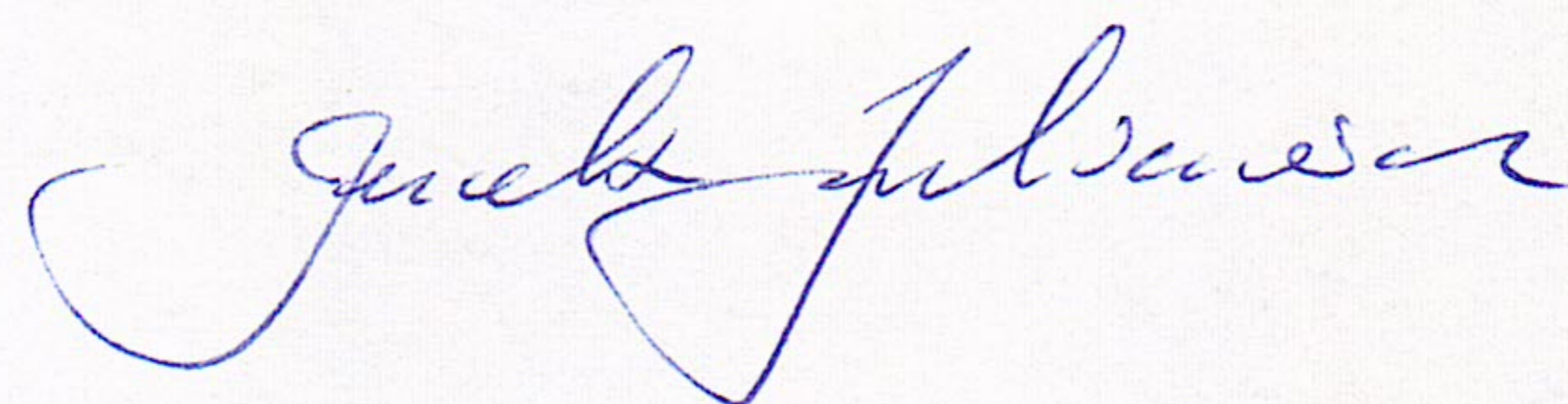
Świadczenia podróżopisarskie i literackie z okresu, który był poddany badaniom, powstały w momencie, kiedy dzieje Odessy są pochwytnie tylko *in statu nascendi*. Nie można było bowiem powiedzieć, że Odessa jest taka czy inna, że należała do tej lub innej kultury. Miasto się kształtowało, a wraz z nim dzieje narodów Europy Wschodniej, jak „Rusini”, „Małorusini”, „Kozacy”, czyli dzisiejsi Ukraińcy. Obraz Odessy i interpretacja rzeczywistości z perspektywy polskich twórców są ściśle powiązane z polskimi losami, a tym samym koniecznością bytowania w przestrzeni administracyjnej i kulturowej carskiej Rosji. Miasto będzie eksplorowane przez pryzmat doświadczeń i losów Polaków-twórców w interakcji pomiędzy nimi a kulturą Imperium Rosyjskiego.

Przepatrując dzieje Odessy, szukamy zatem pytań, które chcielibyśmy postawić nigdy pod tym kątem niebadanym tekstom podróżników i literatów polskich, którzy w I połowie XIX wieku nawiedzili Odessę. Te pytania są różnorodne, jednak zasadnicze, które stawiają wszyscy przybywający do Odessy, brzmi: **co jest tu owym tekstem pierwotnym i do jakiej kultury on należy?**

Poza tym fundamentalnym pytaniem istotne są też inne zagadnienia, które korelują z nim i scalają pole badawcze niniejszej rozprawy doktorskiej. Jest to niewątpliwe literacki obraz zmagania się człowieka z naturą w procesie kolonizacji stepu i tworzenia miasta, jak też ideologiczne podstawy założenia Odessy. Zróżnicowana struktura społeczna, kulturowa i narodowościowa ludności miasta narzuca też pytanie o ich koegzystencję. Priorytetowe zatem stało się też poszukiwanie odpowiedzi, czy miasto, w dużej mierze kosmopolityczne, generuje wzajemne uprzedzenia i napięcia pomiędzy poszczególnymi grupami kulturowymi i narodowościowymi. Związane jest z tym również zagadnienie dotyczące kategorii swój/obcy, a tym samym istotne było ustalenie, czy Odessa otwarta jest na przybyszów z zewnątrz, a szczególnie na podróżników będących autorami analizowanych tekstów. Do Odessy przybywało wielu Polaków, którzy się tu osiedlali, prowadzili interesy lub też wypoczywali w okresie letnim. Istotne było zatem, jak oni widzieli Odessę w kontekście przeżywanej traumy z powodu utraty państwa i ojczyzny. W świetle powyższych pytań kluczowe było też odniesienie się do tożsamości Odessy. Czyja tak naprawdę jest: rosyjska, ukraińska, tatarska, polska...? W dysertacji starano się też odpowiedzieć na pytanie odnośnie tego, czy powstała i jaka jest mitologia miejska Odessy? Ważnym aspektem poruszonym w rozprawie była też rola kulturotwórcza miasta, a tym samym stan i świat kultury w pierwszej połowie XIX wieku.

Różnorodne i liczne doświadczenia Odessy, analizowane w niniejszej pracy doktorskiej, pozwoliły na przeprowadzenie szerokiej interpretacji powyższych tez i pytań leżących u podstaw badań literackich. Zamiarem tego opracowania było jednak tylko wstępne rozpoznanie korpusu najważniejszych tekstów. Być może pozwoli ono komuś spojrzeć na Odessę z drugiej połowy XIX stulecia aż do pierwszej wojny światowej, kiedy zmieni się jej obraz, głównie za sprawą postępu cywilizacyjnego, zwiększenia się szybkości podróżowania, rozbudowy portu, a z nim proletariatu miejskiego. Odessa wymaga wciąż badań, przede wszystkim archiwalnych i prowadzonych na większym materiale tekstowym.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Janusz Jankowski', written in a cursive style.